

«MUVIM, Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat, logotip» per Enric sota llicència CC-BY-SA 4.0.

**SOCIETAT I MUSEU.
RELECTURA HISTÒRICA D'UNA AVENTURA
COMPARTIDA I PERSONAL: MUVIM (2004-2010)**

*SOCIETY AND MUSEUM.
HISTORICAL RE-READING OF A SHARED AND
PERSONAL ADVENTURE: MUVIM (2004-2010)*

Romà de la Calle
Universitat de València – Estudi General
Exdirector del MUVIM

- Resum Recorregut pels plantejaments museològics i estratègies museogràfiques aplicats per adequar l'estudi del Patrimoni Cultural Immaterial, que suposa la difusió de la història del pensament, des de la Il·lustració al present, en les relacions amb els mitjans de comunicació, amb les tecnologies audiovisuals, així com les relacions de col·laboració amb el Patrimoni Cultural Material, dins l'actiu programa del museu. Una etapa molt interessant, entre la pública consagració social i institucional del MUVIM i la censura política que en va limitar, *de facto*, l'emergència.
- Paraules clau MUVIM, museologia, museografia, art i educació, patrimoni cultural immaterial, patrimoni cultural material, relacions museu-universitat, relacions museu-ciutat, censura.
- Abstract This paper describes a journey through the museological approaches and museographic strategies applied to adapt the study of the Intangible Cultural Heritage, which involves the dissemination of the history of ideas, from the Enlightenment to the present, in the relations with the media and audiovisual technologies, as well as the collaborative relations with the Tangible Cultural Heritage, within the active programme of the museum. This was a very interesting period, between the public social and institutional consecration of the MUVIM and the political censorship that limited, *de facto*, its emergence.
- Keywords MUVIM, Museology, Museography, Art and Education, Intangible Cultural Heritage, Tangible Cultural Heritage, Museum-university Relationship, Museum-city Relationship, Censorship.

Agnosco veteris vestigia flammae.

P. Virgilius. *Aeneis*. 4, 23.

– I –

He preferit convertir la intensa i inoblidable experiència que, per mi, va suposar la direcció del Museu Valencià de la Il·lustració i la Modernitat (MUVIM) –desenvolupada a la ciutat de València, entre els anys 2004-2010– en clau bàsica d'aquest article, destinat a la revista *Diferents*, editada pel MACVAC, pensant sempre que una lliçó performativa, implantada directament en l'acció, pot abordar –amb més capacitat atractiva i força didàctica– el contingut museogràfic que ens ocupa, obert a la relació entre l'educació artística i la salvaguarda, estudi i transmissió del Patrimoni Cultural Immaterial.

De fet, mai vaig pensar –ni entrava entre les meves prioritats, aleshores, com a professor de filosofia, especialitzat en Estètica i Teoria de l'Art, amb 36 anys de docència universitària, llavors, darrere meu, desenvolupada vocacionalment en tres universitats diferents– a dirigir una institució com el MUVIM, que va acabar, com és sabut, anomenant-se, entre els especialistes, «Museu de les Idees». Un museu sense fons artístics propis, però amb una arquitectura impressionant i poderosa, obra de Guillermo Vázquez Consuegra (Sevilla, 1945), que va merèixer un Premi Nacional d'Arquitectura (2001). El projecte inicial de la seua edificació va sorgir entorn d'una concreta proposta política (1995) –Manuel Tarancón Fandos (Burriana, 1954-València, 2004) va ser, sens dubte, un dels principals impulsors i valedors– en propiciar, a València, els estudis al voltant de la Il·lustració del XVIII, així com el seu desenvolupament i influència posterior, a la Modernitat.

Tres anys després de la seva inauguració (2001), el centre estava políticament bloquejat i sense programa ni direcció efectiva. Comptava –això sí– amb un edifici emblemàtic, amb un

nom sorprenent, una mostra didàctica d'alta tecnologia audiovisual («L'aventura de les idees») i una col·lecció completa de la històrica *Encyclopédie*, amb els seus 35 volums, inclosos els 8 toms dels *Supplements*. Sens dubte, una joia bibliogràfica fonamental. Aquesta era, resumit breument, tota l'herència disponible, per emprendre el nou camí.

Quan vaig ser temptat, amb l'oferiment formal de la direcció del museu (gener, 2004), la meua especialitat, com a professor de filosofia, era justament el segle XVIII, però la meua dedicació –com a crític d'art (President d'Honor d'AVCA) i investigador d'estètica– se centrava en l'art contemporani. Es veu, doncs, que el destí, al meu darrere, havia anat llançant cables i continus enllaços, entre el *Segle de les Llums* i la *Modernitat*. A més, si per una banda, era membre de la Reial Acadèmia de Belles Arts, fundada el 1768, de la qual després seria president (2007-2015), d'altra banda era i he continuat sent membre de diversos Patronats de Museus, destacats a aquesta Autonomia nostra: de l'IVAM primer i del Museu de Belles Arts després, però també ho era o vaig ser-ho del Museu d'Art Contemporani d'Elx, del MUA, als seus principis, i del Museu d'Art Contemporani de Vilafamés (entre 1988-1995), ja fa més temps. Novament, doncs, història i actualitat –sense que jo mateix m'adonés– rondaven i emplenaven les meves dedicacions teòriques i pràctiques. I, per descomptat, el personatge polític, que, entre bastidors, actuava com a eficaç i persistent temptador, ho havia de saber i va insistir directament la seva proposta.

L'oferida va ser rotunda i sense condicions: «hi tens l'edifici, busca-li un futur i defineix les línies museològiques, així com les funcions i els possibles programes museogràfics. La presa de possessió pot ser immediata, quan ens arribin la teua acceptació i les propostes corresponents, que segur seran rellevants». Van ser dies d'insomni encadenat, hores de reflexionar, somiar, consultar, patir, dubtar i

Vestíbul del muVIM, espai visitable. Fotografia: Bernard Custard.

decidir. I aquesta és la història que, operativament, voldria exposar, en les pàgines d'aquesta revista, especialitzada en museus, com a lliçó estratègica i metodològica, davant de les possibilitats, que realment vaig viure, de sobte, com a protagonista involuntari, barrejant el destí, en aquesta partida de cartes, jugada contra mi mateix, mentre anava engegant-se –al meu cap i als meus papers– l'allargada ombra del nou

museu imaginari, entusiasmat, per part meua, en algunes ocasions i amb desitjos de arrencar a córrer, en la majoria. Crec, per tant, que ara pot –bastants lustres després– convertir-se, aquest autoprocés d'aprenentatge, entrebancat en aquell temps, almenys, en esquemàtica i vigent lliçó d'estratègia museològica, a compartir amb els possibles lectors, que em vulguin seguir, en aquestes pàgines.

«MUVIM, Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat, interior» per Enric sota llicència CC-BY-SA 4.0.

Quin seria el fil conductor del meu programa? Amb aquest interrogant, marcat al front, vaig anar recurrent, de nou, –encara com a simple/curiós i atent visitant– els diferents espais del museu, en la seva grandesa i rotunditat. En poc temps, les coses havien canviat i per a mal, respecte a l'elogiat centre. Alguns d'aquests espais eren utilitzats, gairebé sistemàticament, des del (aleshores) prepotent Consorci de Museus de la Generalitat, per muntar les seves pròpies exposicions, mentre que la zona dels despatxos i d'altres serveis de l'edifici, havien estat, també, ocupats a distància, *manu militari*, pel conjuntural director de la Institució Alfons el Magnànim. El repte estava, doncs, ben clar. Caldria començar desallotjant

els nombrosos inquilins, sobrevinguts, del centre. En cas contrari, de quin museu seria el director? Vaig treure el cap –viatger solitari– a la part alta, dissenyada com a possible biblioteca pel famós arquitecte. Tota una apoteosi de buit m'envoltava, però impressionant, sens dubte, en la seva sorprenent espacialitat. Allà es conservaven, a la zona blindada, els famosos volums de *L'Encyclopédie* i m'esperava, puntual, la nova bibliotecària, entre nerviosa i esperançada, ja que alguna cosa s'havia imaginat d'aquella sobtada visita. Per part meua, desitjava, com a filòsof, tenir –testimonialment– a les meves mans aquells històrics exemplars. Guants adequats, il·luminació especial, taula preparada... i més silenci sobrevingut i perllongat.

Reiteradament, havia explicat, en múltiples cursos, als meus alumnes de filosofia i història de l'art, les claus d'aquella aventura intel·lectual del Set-cents, que ara tindria, metonímicament, al meu abast. Fins i tot –és cert– havíem aconseguit adquirir, anys abans, no sense esforç pecuniari, un facsímil de l'obra, al Departament d'Estètica, dipositant-ho després a la biblioteca de la Facultat i allí puntualment havia preparat les meves classes i també un estudi sobre el tema, que després vaig ampliar i publicar al MUVIM, en la seva primera edició, titulat *Art, gust i bellesa a l'Enciclopèdie*.

Però aleshores ni jo mateix ho sabia. La secreta emoció d'anar passant les pàgines d'alguns toms, al meu ritme –com potser ho fessin els històrics il·lustrats–, em va transformar en aprenent puntual de bibliòfil, a la meua manera. Sobretot quan, en centrarme en els volums dels apèndixs –dedicats a la sistemàtica mostració de tantes imatges– em vaig adonar plenament de la immensa tasca duta a terme, al voltant del dibuix, el gravat i l'estampació, desenvolupats detalladament pels il·lustradors, treballant sense dubte –en paral·lel, colze a colze– amb els il·lustrats autors dels volums de textos.

Vaig imaginar-me, doncs, Diderot i D'Alembert pendents de la importància i transcendència d'aquesta genuïna relació que els textos mantenen, en aquesta rellevant obra, amb les imatges, a les quals de forma reiterada remetien. I va ser justament, llavors, quan –de sobte– vaig saber que havia trobat la clau hermenèutica del meu projecte per al museu, per al Museu de la Il·lustració i de la Modernitat, és a dir per al «Museu de les Idees», justament en aquell, per a mi històric, 9 de març de 2004.

Vaig veure tremendament clar i vaig comprendre que els Il·lustrats no haguessin aconseguit les metes, que històricament, van poder i van saber satisfer, sense el solvent suport dels il·lustradors. No haurien estat els mateixos, en aquesta aventura conjunta

i conjuntada de *L'Encyclopédie*. I en aquesta explícita i, alhora, secreta aliança vaig descobrir que el museu –en la seva salvaguarda i estudi del patrimoni immaterial de les idees, a través del temps i de la història, que des de la seva imaginària tasca, li havia estat assignada al seu origen– havia de fer seu el seguiment d'aquesta aventura transcendental, que ha suposat, per a la modernitat, la difusió i transferència del pensament, a través precisament dels mitjans de comunicació –imbricats entre cadenes contínues d'imatges i de paraules als llibres– i dels seus desenvolupaments tecnològics posteriors. Quina altra cosa van fer els Il·lustrats, a la seva època, sinó aprofitar eficaçment les aportacions iconogràfiques, facilitades pels il·lustradors, per unificar i consolidar els seus esforços divulgadors, de transferència del coneixement i de la seva paral·lela i eficaç preservació, a la monumental *Encyclopédie*?

Aquella nit em va ser difícil agafar el son i, l'endemà, vaig començar a esquematitzar, enfibri't, les funcions i comeses albirades, al voltant d'aquest trànsit «de la Il·lustració a la Modernitat», que atzarosament havia constituït el nom i la vocació de l'entitat, que estava –només *in vitro*– a les portes rotatòries del seu enlairament i posada en marxa. Una nova/enigmàtica etapa s'iniciaria, doncs, per al museu i també per a mi.

Justament, uns mesos abans, des de la meua càtedra de la Universitat de València-Estudi General, quan encara res –que tingués a veure amb el MUVIM– havia vingut a pertorbar les meves tasques acadèmiques, docents i de recerca, entre el setembre i l'octubre de l'any 2003, a París havia tingut lloc la «Convenció ICOM-UNESCO per a la salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial». Es tractava històricament, en el context de la museologia i de la museografia, d'un salt consistent, que seria decisiu. Alguna cosa començava a moure's, en aquest genuí àmbit de recerca i

intervenció, que venia a diferenciar i relacionar els camps del Patrimoni Cultural Material i Natural amb la nova consciència i compromís davant l'encara descuidat i multidependent Patrimoni Cultural Immaterial, al qual anava despertant el món, en les seves responsabilitats històriques i contemporànies.

La veritat és que el tema –que vaig anar seguint durant setmanes als mitjans disponibles i que comentava de mica en mica als alumnes– també despertava, cada vegada més, el meu interès. Però mai vaig pensar que tan sols un trimestre després, m'enfrontaria professionalment, de manera inevitable, amb aquesta estimulante frontissa, formada entre els dos dominis patrimonials: immaterial i material. Es tractava, ni més ni menys, de centrar-nos en l'estudi de determinats aspectes de la història del Patrimoni Cultural Immaterial, sobretot del món de les idees, i de la seva transmissió i el reflex diacrònic, per mitjà dels *mass media*.

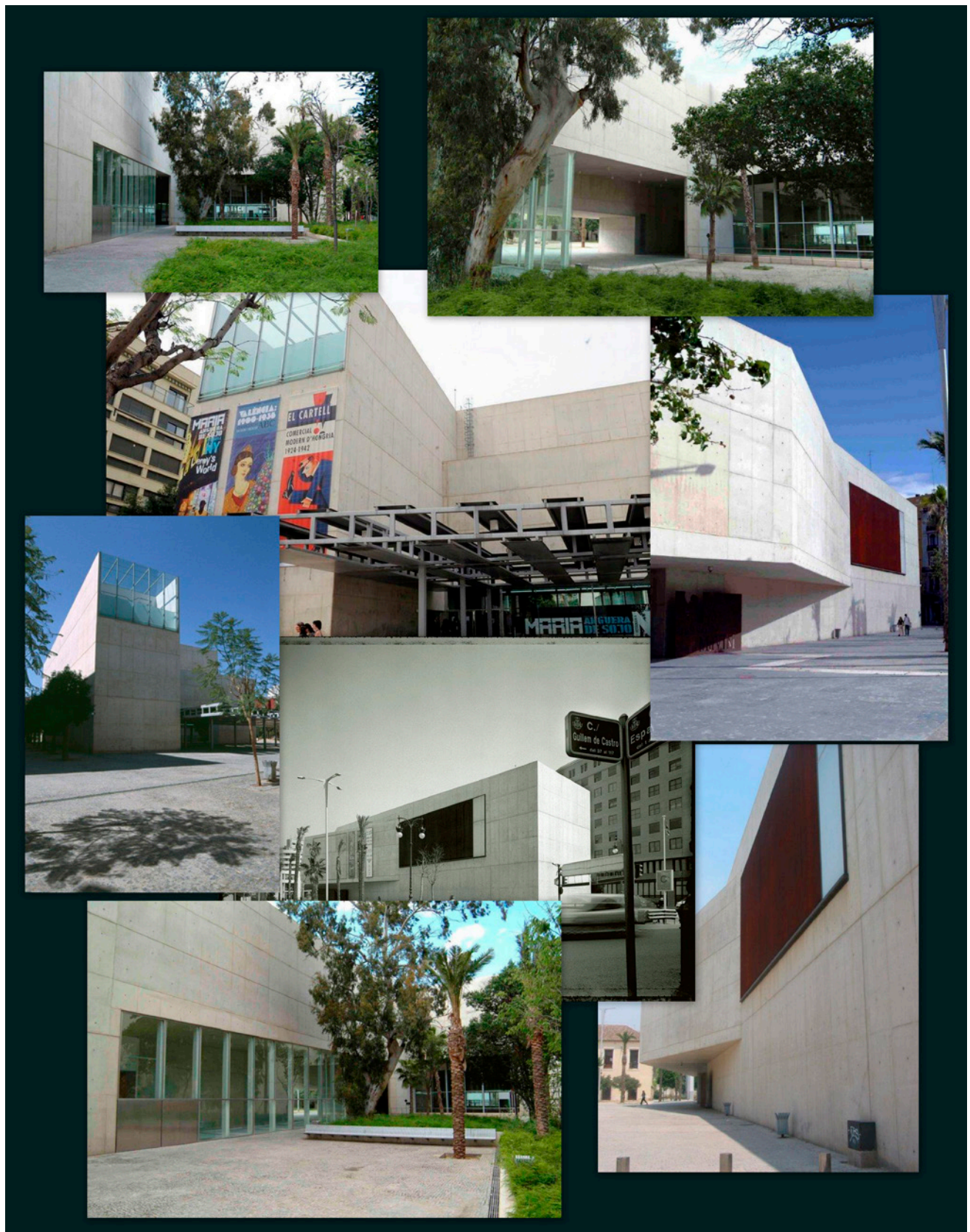
Era conscient fent el seguiment de la Convenció de París de l'any 2003 que el Patrimoni Immaterial cobria, efectivament, un amplí espectre de dominis culturals: des de la semàntica i camps d'acció més plurals i heterogenis, fins a les tradicions, tècniques artesanals i expressions orals i escrites; des dels usos socials més dispars, als rituals i actes festius; des de les idees més abstractes als coneixements aplicats a l'entorn natural i a l'estudi i la transformació del món. Recordo que tot eren dubtes, per mi, fins i tot un cop llançada la moneda a l'aire. Com combinaria la recerca i la mostració del Patrimoni Immaterial, a través de determinats materials culturals, articulats com a mitjans comunicatius i palanques d'educació activa eficaces? Era plenament conscient que havia descobert un bon fil conductor. Però res més, encara, davant dels inescapables límits de la imaginació, que havia posat en marxa...

En efecte, arrencant de la Il·lustració –del pensament i les idees–, m'havia d'emparar

essencialment en les imatges, en les maneres culturals d'intervenció urbana, en la vida quotidiana, en el desenvolupament de les ciències, les tècniques i la revolució social, així com les tecnologies comunicatives i la seva transformació contemporània. Per descomptat que l'antropologia, la filosofia, la sociologia i altres ciències humanes eren allà, amagades i a l'espera. Però també eren a l'aguait la publicitat, el disseny, la impremta, el cartellisme, el còmic, el sempre creixent desenvolupament audiovisual i la seva història, és a dir, la fotografia, la televisió, el cinema i les estratègiques xarxes socials i el complex món *on line*, amb les seves relacions particulars i persistents entre textos i imatges. Un panorama tan apassionant com carregat de possibles terres movedisses i col·laterals amenaces.

Estava clar que necessitaria –museu sense fons patrimonials– estudiar i aplicar els imprescindibles intercanvis entre les facetes i vessants del Patrimoni Cultural Immaterial –convertit, cada vegada més, en àmbit d'estudi, investigació i difusió museable– i els possibles recursos del Patrimoni Material, disponibles per mostrar millor l'aplicació, exemplificació i «materialització», històricament graduals d'aquells valors immaterials, comunicats, difosos i exterioritzats, en la plural diacronia de l'existència humana.

Dit d'una altra manera, era plenament conscient que, en la meua estada al MUVIM, havia d'harmonitzar un diàleg obligat entre tots dos dominis patrimonials, entre allò immaterial i allò material i, a la inversa, entre allò material i allò immaterial. Tal era el repte que sentia, entre les meves mans, com a necessari i summament eficient. Just –obligat és dir-ho– quan ICOM-UNESCO s'havia posat, precisament, mans a l'assumpte, a estudiar, així mateix, el tema, en tota la seva amplitud. S'entendrà, immediatament, la meua obligada afiliació a l'ICOM i les meves participacions,

MUVIM, vistes de l'exterior. Fotografies i collage: Maria Dolores P. Molina.

MUVIM, saló d'actes. Fotografia: Kike Sempere.

sempre agudament interrogatives i directes, a les seves convocatòries i assemblees més properes a aquelles dates. Poques vegades, al meu cicle vital, m'he sentit tan directament connectat a la flagrant actualitat, en decisions i propostes referents al museu, com aleshores.

Però la cadena d'interrogants no s'aturava mai. Quin tipus de museu es podria posar en marxa? Tal era la pregunta que, silenciosament, la meua mirada interrogativa seguia llançant als espais buits de les meves reiterades visites, que –solitari *flâneur*– realitzava, una vegada i una altra, al centre. En realitat, no hi ha cosa pitjor per a un director, *in pectore*, que viure precisament a prop del museu, que està cridat a dirigir, atès que, des d'aquell mateix moment, confondrà constantment domicili i feina, de manera reiterada i inextricable. I aquí radicava la qüestió: a l'elecció del model de museu, que pensava aplicar al cas concret, que vitalment m'ocupava.

Vaig decidir, híbridament, aproximar-me a una doble faceta d'intervenció activa: (a) al

conegut *model Kunsthall*, que sens dubte era adequat als grans espais de l'edifici i també exigible i recomanable estratègicament, atesa la nostra manca de fons patrimonials; i (b) al model de *Centre de Cultura Contemporània (CCC)*, que solucions tan versàtils admet i possibilita en les seves flexibles programacions. Ambdues sumes de plantejaments es van convertir, primer en càlculs i teoria, en justificacions i estudi de possibilitats, per després passar a la pràctica directa, en la conformació de projectes, llistes d'iniciatives i bases d'una programació imaginària, fins a decidir-me i confirmar-me –al marge de tot dubte– que aquesta seria la millor i única estratègia funcional, assumible, per al renovat MUVIM.

De fet, tots aquests suggeriments van entrar a formar part, tant de la resposta oficial del programa, que vaig exposar davant del marc polític, com en l'explicació resumida, que posteriorment vaig fer en front dels treballadors del centre, reunits al saló, d'aquelles primeres idees de l'esborrany del projecte, quan em varen

presentar com a futur responsable del museu. La moneda havia estat, per fi, tirada a l'aire amb decisió i alleujament. Tot i això, una immediata filtració a la premsa, va fer que la notícia s'hagués d'oficialitzar gairebé sobtadament, de manera que em vaig veure parlant públicament, una vegada més, d'estratègies projectuals i de programes, més o menys en paral·lel a la pròpia concepció personal dels mateixos. Potser la meua particular espontaneïtat i, sobretot, la meua fe en allò que exposava van haver de donar sòlids aspectes de confiança i solvència a les meues paraules, a jutjar per les esperançades notícies publicades, immediatament, a la premsa valenciana. Començàvem, doncs, amb bon peu i, efectivament, ja no hi havia possible tornada enrere.

Quin, en efecte, va ser l'organigrama funcional del museu? L'aviat anomenada «Fórmula MUVIM» podria resumir-se, donat el cas, en alguns punts bàsics, que passo a exposar i recordar, com a estratègia descriptiva:

a) Primer *la Biblioteca*, plantejada com un dels eixos fonamentals del museu. De fet, tot projecte expositiu, tot congrés o investigació programada hauria de comptar, des del seu inici, amb la presència, l'assessorament i la participació del personal de la biblioteca. Alhora, el servei bibliotecari aportaria, en tot cas, activitats paral·leles a cada proposta museística, fundades en els seus fons bibliogràfics, arxius documentals i intercanvis programats.

b) Com a observació genèrica, també *la Investigació* constituïria una de les activitats bàsiques i exigibles a la institució. Per això el personal, des de les seves respectives destinacions i funcions, hauria d'aportar anualment la seva memòria de recerca, relacionada amb l'especialitat i encomanes rebudes, tasca que ajudaria, per definició, a conèixer i propiciar millor les activitats programades i a clarificar el propi context del fet museístic, en què ens emmarcàvem

col·lectivament. Una de les iniciatives del MUVIM es vinculària, directament, al domini de publicacions pròpies, per recollir les seves investigacions col·legiades, comptant amb això amb el manteniment de diverses col·leccions de llibres i amb el directe assessorament de la biblioteca, en estreta connexió amb les altres seccions del centre. No hem d'oblidar mai que els museus són centres de recerca, recordant, en conseqüència, que aquesta tasca no és exclusiva ni específica del marc universitari o docent. En efecte, espais educatius són tots aquells que ofereixen possibilitats d'aprenentatge i formació, ja siguin àmbits formals, no formals o informals. I en aquests espais, l'acció educativa implica la investigació sobre si mateixa, ja que la investigació sempre forma part inherent de l'acció, com a recurs preparatori, com a estímul imprescindible i com a element crític i de validació.

c) El *Departament d'Exposicions* destacaria, atès el caràcter central, per la capacitat de coordinació i la necessitat de rebre col·laboracions, respecte a la resta de totes les altres vessants del museu (investigadores, de publicacions, educatives, bibliogràfiques, congressuals i d'intercanvi). La idea clau era mantenir l'activitat del museu a base de produccions pròpies, sense renunciar, en cap cas, a possibles intercanvis i/o coproduccions. Sens dubte, aquest departament hauria de constituir, en la seva materialitat, tant la base comunicativa com la imatge del museu a través de la palanca multiforme de les mostres periòdiques. No en va, el Patrimoni Immaterial –estudiat sempre– acabaria dialogant i traduint-se, d'alguna manera, en material visual i/o literàriament eficaç, a través dels mitjans comunicatius recurrents, de les estratègies d'educació, interpretació, argumentació i experiències estètiques resultants. Aquesta era, doncs, la meta. El paper del *cap d'exposicions* seria clau i, amb ell i al seu entorn, s'hauria d'integrar plenament tot l'equip de *conservadors i muntadors*. Atès

l'interès que, així mateix, volíem prestar al vessant del *disseny al museu*, també com a eix educatiu, la incorporació temporal, segons activitats concretes, d'especialistes dissenyadors dels muntatges expositius, no serà estranya ni esporàdica. Desitgem fer història experimental en aquesta i en altres facetes, fomentant la investigació i la integració de solucions noves. Sens dubte és, en paral·lel, una manera eficaç de preparar experimentalment els treballadors, incorporats al museu, per a la seva progressiva, necessària i recomanable promoció interna.

d) El *Departament de Congressos, Seminaris i Jornades*, vinculat mitjançant convenis amb diverses universitats, implicava pròpiament la base d'enllaços imprescindibles amb els especialistes destacats en cada matèria. No hi ha, doncs, cap projecte expositiu, de recerca, publicació o estudi que no comporti, així mateix, la corresponent organització especialitzada d'una trobada pública i programada, paral·lelament, a la resta d'activitats i que haurà de generar, per cert, les corresponents publicacions, a les col·leccions bibliogràfiques del museu. Amb una mitjana de sis congressos nacionals i/o internacionals per curs, l'equip hauria de ser responsable directe de la seva organització, en tots els sentits. Per això la seva estreta connexió, en aquest cas, amb el Departament de Gestió i Economia i amb el grup de recerca del museu. Cap congrés s'esqueixaria de la programació global del centre. De fet, la programació del museu funcionaria per blocs d'activitats interrelacionades. La transversalitat interior i la interdisciplinarietat dels contactes i els intercanvis exteriors haurien de ser, per tant, les dues baranes explicatives i funcionals imprescindibles, per satisfer, plenament, els objectius plantejats.

e) El *Departament d'Educació i Mediació* hauria d'estar concebut i conformat, bàsicament, de cara a la seva professionalització creixent i directa. En cap cas, es podria entendre com un sector institucional complementari, destinat

simplement a incorporar/reflectir-hi, els possibles projectes del museu, al final del seu desenvolupament, de cara a la didàctica. Al contrari, ja des de la inicial exposició interna dels programes a cobrir –igual que passaria amb els altres departaments estudiats– hauria de mantenir la seva puntual representació, per col·laborar en la visió global de cada proposta i en l'agilitació de les seves aportacions, des del àmbit educatiu. La seva intervenció tindria a veure, com és lògic, amb els tallers educatius i el treball ordinador de visites i conformació de guies didàctiques, però també amb la concepció i els muntatges expositius, amb l'estudi programat de les claus educatives, que el museu vulgui facilitar necessàriament als visitants, adequades –tals claus, alhora– a les diverses tipologies de públic. (Per exemple, citarem els col·lectius engegats: «El MUVIM dels majors» o «Els professionals del barri»). La figura de l'educador de museus, amb les seves tasques de mediació, no es podia identificar simplement amb uns becaris o alumnes en pràctiques, com passava de vegades, en alguns centres. Aquest personal, en període formatiu, sempre és desitjable i imprescindible, però sense oblidar que, en general, la seva incorporació al centre només és temporal i basada en l'aprenentatge tutelat. Per això, els educadors professionals «de plantilla» haurien d'exercitar, així mateix, les seves habilitats docents en aquest entorn tutelar. Les contractacions externes específiques, d'experts, per a la col·laboració al departament educatiu, potser no faltin, segons els casos pertinents i de concreció temàtica o segons tipologies d'intervenció, però l'aconsellable i òptim hauria de ser que l'equip fos fort, experimentat, creixent, versàtil i propi. Igualment, la investigació en el propi domini d'actuació s'hauria d'assegurar, amb l'organització periòdica, en col·laboració amb els departaments pertinents, de congressos interdisciplinaris i monogràfics, així com la programació de publicacions específiques,

mantenint, per a això, convenis i intercanvis freqüents de perfeccionament. (Per exemple, els mantinguts amb l'Institut Universitari de Creativitat i Innovacions Educatives, amb la Facultat de Magisteri, amb el Postgrau d'Educació Artística i Gestió de Museus, de la Universitat de València i amb la Facultat de Belles Arts de la Universitat Politècnica de València). És, doncs, indiscutible el «gir educatiu» que, encertadament, els museus han anat experimentant actualment i en aquesta bretxa es movien, de manera resolutive, les meves expectatives de llavors.

f) El *Departament de Publicacions i Comunicació* constitueix la porta directa de contacte amb la societat i l'entorn d'intercanvis sustentats des del museu. Igualment s'articularà, de forma permanent, amb els departaments que li són propers i haurà de participar, a tots els nivells i parts dels processos preparatoris de cadascuna de les activitats museístiques, al marge a més de l'elaboració dels prospectes mensuals i dels fulletons individualitzats per tipus d'activitat. Especialment els membres de l'equip serien, a més, coordinadors i editors de *Farem*, la publicació que recopilaria la totalitat del programa anual i que recolliria, per apartats i ordenacions cronològiques, totes les activitats del centre, degudament informades i explicades. *Farem* seria tant una guia imprescindible del que s'acostés, com una memòria determinant del que ha passat, pas a pas, al museu. Independentment, aquest departament serà també el responsable d'organitzar les presentacions periòdiques a la premsa, les entrevistes, els enviaments cíclics pels diferents mitjans de les invitacions, de fer-ne el seguiment i recopilar el dossier pertinent del publicat als mitjans de comunicació i, també, assumirà les responsabilitats de protocol i recepció al centre, així com l'elaboració de la memòria anual, al sector concret dels seus interessos. De fet, la col·lecció dels diferents *Farem* (2005-2010) constitueix el millor fons documental de totes les activitats

del MUVIM, dutes a terme en aquest període, sota la meua direcció.

g) El *Departament de Gerència i seguiment econòmic* és la part oculta de l'iceberg que ens ocupa. Fonamental sempre, en les diverses vessants, és el braç imprescindible de la Direcció. En aquest cas, la dependència del màxim responsable del sector i del seu equip complet de la Diputació de València sempre va fer que, assegurant la informació i l'eficàcia, mantingués un diàleg fluid –imprescindible per al funcionament del museu– amb mi mateix, però reconeixent paral·lelament un distanciament funcional, sobretot en les qüestions estrictament operatives de les seves tasques de programació i control, incloses les auditories periòdiques. De fet, seria un escut de seguretat –dia a dia– per a la responsabilitat de la Direcció, fonamentant el principi de la transparència. Però aquesta és una àrea per a –millor– ser tractada ja en altres contextos, amb més profunditat, i no ara.

h) Per últim, la no existència d'un Patronat al MUVIM, preceptivament imposada aquesta absència, des del poder polític institucional, era reemplaçada –se'ns va argumentar, en el seu moment, en sol·licitar la conveniència de la seva institucionalització– per les reunions periòdiques amb la *Comissió de Cultura*, formada proporcionalment, per representants dels diferents partits polítics, actuants a la Diputació de València, responsable i propietària del museu. Com es podrà entendre, no és el mateix exposar els principis museològics del centre, en la seva formació, o el programa museogràfic anual, davant d'un Patronat especialitzat, que fer-ho front a una Comissió política de control. Però aquesta mateixa experiència periòdica directa va acabar, sens dubte, potenciant, en mi, paràmetres d'exposició pública, adequats retòricament i estratègicament, al cas.

Planificada, doncs, de forma detallada aquesta estructura funcional, decidida per a un museu summament específic, en la mesura que directament ens muguéssim, com hem apuntat, al voltant del Patrimoni Cultural Immaterial, érem conscients de tal especificitat, des del moment en què no donàvem cabuda, per exemple, als Departaments de Catalogació, Estudi, Conservació i Restauració d'obres, sempre bàsics i imprescindibles als Museus de Patrimoni Cultural Material. Encara que, de fet, de cara a les nostres exposicions, vam haver d'arbitrar els mínims serveis pertinents –en la seva necessitat intermitent– per contractació externa, per col·laborar amb la producció de les mostres i les seves exigències d'eficàcia i control.

Tenint en compte l'especial perfil que el museu aturaria, em vaig plantejar, a més, la definició de dos blocs de programes, que van ser certament rendibles en la seva funcionalitat: (a) el programa model, que anomenarem «Museu-Universitat» i (b) el programa model reconegut com a «Museu-Ciutat», entesos a mode de dues canalitzacions externes, capaces de potenciar i recolzar la pròpia solidesa, eficàcia i consagració identitària del museu.

A) D'una banda, era summament conscient que «el nostre centre» –a cavall entre la història i la quotidianitat, entre la Il·lustració i la Modernitat, com a «Museu de les Idees»– havia d'atendre, de manera molt directa, al públic especialitzat i concretament al públic de la universitat. I una de les meves ambicions, potser per deformació professional, era que el MUVIM fos considerat com el museu més proper i afí a determinades especialitats universitàries. Per això, les relacions amb certes facultats es van formalitzar i consolidar ben aviat. No es tractava potser de dues institucions –Museu/Universitat– que compartien paral·leles ambicions informatives, formatives i investigadores? No ens movíem

entre sectors de les arts i les ciències, de la filosofia i la història, de la comunicació i l'hermenèutica, de la sociologia, l'antropologia, la tecnologia i el món de la literatura, el disseny, la publicitat i la imatge audiovisual? Per això els convenis signats per organitzar activitats, al museu, conjuntament amb diferents facultats dels nostres campus interuniversitaris, sempre d'ensenyament públic, s'ansin succeint, de manera pautaada, sense pressa, però marcats, escalonadament, pel ritme de les col·laboracions, decididament posades en marxa, amb creixents expectatives mútues.

Sobretot, els blocs d'activa programació, que conjuntaven –al voltant d'un congrés específic, que estudiava un tema determinat– diverses mostres expositives, relacionades entre si, comptant amb diferents tallers, amb blocs de conferències, taules rodones, amb cicles de cinema i diverses publicacions, van donar lloc, gairebé immediatament, al que es va qualificar, primer per la premsa i la crítica especialitzada i després socialment com a «Fórmula MUVIM». Aquestes experiències, ben apuntalades a la pràctica, van creuar amb èxit tot el sexenni de la meua permanència al museu.

B) D'altra banda, l'estratègia operativa que anomenem Museu-Ciutat no va ser aliena, en la meua experiència ciutadana, al fet concret de ser veí del mateix barri de Velluters, a València, on havíem vist sorgir, com un bolet imponent, en un descampat de dècades, a un poderós ritme de pressupostos encadenats, l'imponent edifici de Vázquez Consuegra, donant lloc a un evident i paradoxal tàndem, que de fet, relacionava/contrastava, abruptament, sense cap transició, dos pols ben marcats: l'abandonament del barri i el poder simbòlic de l'edifici. Eren, per cert, els anys del totxo i de la creixent bombolla immobiliària. I d'aquesta experiència intensa, que per a la immensa majoria de veïns va suposar el fet de sentir –més que escoltar–, al seu moment,

el desenvolupament immediat i proper dels fastos inaugurals del museu, sense ser convidats a l'acte, potser va derivar, pocs anys després, la sòlida consciència de la necessitat que el barri/la ciutat tenia de sentir-se, efectivament, propera i integrada al MUVIM, alhora que, igualment, el museu trobava a faltar, al seu entorn, la calor i l'interès dels habitants, participant en les seves activitats i convertint-se en subjectes fidelitzats/actius d'una educació artística, obligadament cridada a ser posada en pràctica social, com a autèntica paideia, en el doble sentit de realització, coneixement, mediació, convivència i perfeccionament educatiu, tant individuals/personals, com patrimonialment col·lectius/urbans.

Es tractava d'una assignatura pendent, no només socialment i secretament formulada, entre aquesta oberta dualitat i distància –barri-museu–, sinó també psicològica i personalment arrossegada i viscuda, per mi mateix. I aquest deute, vaig pensar, sobre la marxa, certament, es podria pal·liar, traient les nostres activitats directament a la trama urbana, col·laborant, en un mateix objectiu, els espais del museu amb els espais, repartits per la ciutat, propis d'altres institucions culturals, públiques i privades. Decisius exemples van ser, ja en els primers mesos, l'organització –des del MUVIM– de diverses exposicions (huit, concretament), dins i fora del museu, per la ciutat, amb caràcter experimental, al voltant del tema «Cartellisme i Modernitat», recolzat a més per un congrés, que va fer que els visitants recorregueren, plànol en mà, els barris afectats, buscant accedir als espais programats, gaudint dels catàlegs pertinents. La premsa nacional va recollir el titular estratègicament formulat i que va fer fortuna: «València, capital europea del cartell», ja que no en va –en aquell esforç conjunt de col·laboració i experiència sobrevinguda– la història del cartellisme europeu va ser abordada, amb tanta ambició com esperança, pel nostre centre, el 2005.

Efectivament, a aquell primer èxit, de prova i vacuna, li va seguir després el projecte, més generalitzat encara, amb periodicitat biennal assegurada, «València fotogràfica», que durant dos mesos, inundava la ciutat, en les tres experiències que hi havia: amb setze espais i vint-i-cinc exposicions (l'any 2006), diuït espais i trenta-una mostres (el 2008), catorze espais i trenta-dues exposicions (ja el 2010), sempre cohesionat el projecte al voltant d'un congrés central internacional, i un total immens impensable de ciutadans mobilitzats –plànol i catàlegs en mà, rastrejant, de nou, la ciutat– que va superar sempre les previsions més generoses, entre els 140.000 i els 150.000 controls efectuats *in situ*, en la suma global de visites que hi ha hagut, en aquest temps de durada de les biennals.

Dues experiències més es van donar en aquest marc «Museu-Ciutat»: un concurs fotogràfic també biennal, cenyit al barri de Velluters, finançat des de les empreses del propi barri i, per fi, la impactant iniciativa «SIC. Societat & Cultura», que va aconseguir editar dotze sortides d'altres tants diaris, cenyits sempre al compromís amb el barri, redactats en ell, repartits en ell, preparats en ell, comptant amb l'epicentre funcional del MUVIM. Avui, aquells diaris, constitueixen, en la seva col·lecció conjunta, una memòria impagable i un document d'intervenció sociològica, aplicada i viscuda a peu de museu, com a exemple que aquest enllaç i aquest somni museu-ciutat era, en efecte, possible, amb la seva força i capacitat expressiva de reivindicació educativa i ciutadana.

Vivíem ja, certament, l'època de la crisi i s'oloraven, així mateix, els primers símptomes de corrupció, els brots i manifestacions dels quals –exposats, com a imatges fotogràfiques, al MUVIM per la mostra «Fragments d'un any», que venia, des de feia anys, per conveni, instal·lant-se al museu, per part de la Unió de Periodistes– van provocar la *cerril* i prepotent

Biblioteca del MUVIM. Fotografia: Anna Reig.

censura institucional i la consegüent dimissió del director i, com a allau, el debat social, posterior, hagut. De fet, doncs, les experiències d'aquells programes, que volien acostar la ciutat al museu i el museu al barri, eren certament perilloses. I així queda recollit pel pols de la història, de la nostra història ciutadana i museística.

Educar en la llibertat d'expressió, donant cabuda a la democràcia en l'existència i el desenvolupament dels propis museus, va ser part d'un projecte inoblidable, que ara estem intentant resumir aquí, des de l'òrbita de l'educació artística, com a argument i premissa global de tota estratègia i metodologia vinculades al museu. També de paideia parlàvem fa un moment, volent caracteritzar, sintèticament, en aquest terme grec, la suma dels complexos efectes que –sobre els individus i les col·lectivitats– se'n deriven i exerciten, en les possibilitats, els museus, en l'integrador diàleg que, gràcies al Patrimoni Im-

material i Material, culturalment, són capaços de produir. Just en aquesta xarnera de tipologies patrimonials citades, ens vam moure, aquells anys, al MUVIM, desitjant exercitar al nostre entorn ciutadà aquesta suma de foment de sensibilitats perceptives, de coneixements, d'habilitats hermenèutiques, d'experiències estètiques i judicis de valor que, críticament, en conjunt, poden ser identificades, en la seva idealitat, amb la històrica paideia.

Però, a més d'aquesta posada en pràctica –d'estratègies, procediments i metodologies, exposats breument, més amunt, entorn del MUVIM: programes Museu-Universitat, Museu-Ciutat– no estarà de més que s'hi apuntin, sota la òptica educativa, que aquí ens homogeneïtzem, quins van ser els principals apartats i blocs temàtics, potenciats en les experiències museístiques més destacades, encara que només sigui de forma sintètica i recordatòria, obeint a una mínima clarificació operativa,

en referència, una vegada més, als programes museogràfics arbitrats.

a) Començarem apuntant com, encertadament, vam decidir posar en valor la mostra permanent, de caràcter audiovisual d'alta tecnologia, «L'Aventura del Pensament», que –amb una forta inversió– s'havia habilitat, des de la mateixa inauguració del museu (2001), a través d'especialistes contractats. Davant opinions reiterades, que van apostar, només uns anys després, per marginar-la, com un «constructe faller» –es deia, fins i tot dins del mateix museu–, potser la meua formació filosòfica va fer que em decantés a favor de la seva lectura contextual, sense alterar-la/intervenir el més mínim, sobre ella, només conjugant-la adequadament, tant des del punt de vista pedagògic, com en la seva articulació funcional, juntament amb altres activitats i mostres específiques, emanades del propi centre. Continuo pensant que va ser aquesta concreta decisió de contextualitzar-la i integrar-la als nostres programes, donant-li continuïtat, amb la resta de les propostes del museu, cosa que la va rescatar socialment, des de la premsa mateixa, i va ajudar a redefinir la seva existència i abast funcionals, en el conjunt del projecte educatiu. De fet, cal dir que ha sobreviscut i crec que encara funciona, tot i que ja tornaria a exigir –per les notícies que ens arriben– una altra considerable inversió, per reprimariar-la adequadament. És sabut que l'alta tecnologia envella a una intensa velocitat i no es tracta ja de simples pegats sinó de tornar a repensar-la, en els seus objectius, de donar a conèixer al visitant el desenvolupament de la història de la Il·lustració, la conformació de les idees modernes, la consolidació de les arts, les ciències i les tècniques, l'estructuració de la vida social, política i econòmica des del XVIII fins a l'actualitat.

Tot un ambiciós projecte, doncs, el de donar sentit i comprensió a aquesta mostra permanent, com un dels eixos educatius del museu, que ha estat discutit, lloat, estudiat

i fins i tot qüestionat intensament, cosa que no deixa de justificar –només per això– la seva presència. Fins i tot, recordo bé que ha merescut alguna puntual posada en qüestió, des de la jerarquia eclesiàstica, en rebutjar el seu possible caràcter lliurepensador, descrivint, potser amb molta vivesa, les claus del pensament enciclopèdic, com a porta de la modernitat. Aquelles cartes de qüestionament, que em van ser lliurades en mà, com a director, –a més del meu immediat somriure– no van tenir mai resposta escrita. Només vaig cursar verbalment el repte que preparessin una gran mostra per al MUVIM, que es podria titular: «Pensament, llibertat i censura en la història de l'Església». El seu silenci es va unir, des de llavors, al meu.

b) Respecte a l'estret diàleg existent sempre, al museu, entre congressos, exposicions, publicacions, investigacions, tallers, cicles de cinema i altres activitats, com a paradigma de la nostra fórmula més usual, només cal apuntar que va ser plenament diferenciadora del nostre perfil, davant de la resta de museus del nostre entorn. De fet, va aconseguir aglutinar, al MUVIM, una sèrie de segments de públic, –dada altament eloqüent–, estant cadascun d'aquests sectors bolcat específicament a l'àrea que li era més afí, per satisfer les necessitats culturals i de coneixement. Aquest curiós fenomen va ser estudiat sociològicament des del mateix museu i després degudament publicat, podent ser consultada la corresponent bibliografia, en aquest sentit.¹

c) No podem deixar d'apuntar, si més no, encara que sigui en un mer joc d'esquemes, els blocs en què cal diferenciar els interessos del Patrimoni Cultural Immaterial, que van ser assumits des del museu i que –per millor ser comunicats, estudiats i materialitzats en les corresponents mostres i congressos– van

¹ Cfr. DE LA CALLE, Romà (2015) *MUVIM. Memòria i desmemòria*, València: Universitat de València.

haver d'estructurar-se en blocs diferenciats, per ser abordats degudament. Considerem que una breu classificació serà suficient:

(1) El seguiment i la comunicació del pensament va suposar la col·laboració estreta amb l'àmbit de la filosofia. Mostres sobre «Ciència i tècnica a la Il·lustració Espanyola», «La representació del cos humà i la investigació científica» (2006), «El dibuix i les belles arts», «Els orígens il·lustrats de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles» (2007) i «Maçoneria i Il·lustració» (2009) van ser en paral·lel amb els congressos sobre el pensament de Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Immanuel Kant (1724-1804), de Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) i Johann Christoph Friedrich von Schiller, així com sobre Emmanuel Lévinas (1906-1995) o Michel Foucault (1926-1984). Era, sens dubte, la manera forta d'atendre la comunicació de les idees des del XVIII fins a l'actualitat, que ens havíem proposat i aconseguir, alhora, que un públic ampli participés, en aquests esdeveniments, convertint el museu en un espai educatiu singular, centrat en el desenvolupament del Patrimoni Immaterial, que ha suposat justament l'activitat del pensament a la història.

(2) L'antropologia, la sociologia i els estudis històrics també es van mantenir en primera línia de l'atenció del museu, com queda clar només recordant activitats del perfil de les següents: «L'aventura Dakar-Djibouti i l'antropologia de principis del segle xx» (2009), «Viatges i viatgers, entre ficció i realitat» (2009), «Guerra i Viatges», «Art i cultura al voltant de l'Exposició Regional Valenciana de 1909» (2009), «La riuada de 1957 a València i la transformació de la ciutat» (2007) o «Història de la Industrialització a la Comunitat Valenciana» (2007). Heus aquí, doncs, nombrosos exemples d'activitats i publicacions

–en tots els casos– desenvolupades, sempre, amb l'estreta col·laboració existent entre la universitat i el mateix museu.

(3) El domini audiovisual va ser, així mateix, clau en aquesta trajectòria museogràfica, especialment en el seguiment del món de la fotografia, del cinema i la televisió. No en va, aquests mitjans de comunicació, bolcats entre la indústria i l'art, entre la investigació i la publicitat, han estat històricament bàsics en la transmissió de la cultura i del coneixement. De nou, el Patrimoni Cultural Immaterial s'ha sabut agermanar amb el desenvolupament d'aquests mitjans per a la transformació de la modernitat i de la realitat contemporània. Resumidament parlant, exposicions, cicles, congressos i publicacions, centrats en aquests recursos audiovisuals, van ser la palanca dinamitzadora del museu i dels seus públics fidelitzats. Cada cicle de cinema, amb les seves conferències, anava sempre acompanyat de l'edició del seu corresponent llibre i així la col·lecció «Cinemalmuvim» va conformar, en aquest període concret (2004-2010), una sèrie de vint-i-cinc volums, buscant, sobretot, sistemàtica i prioritàriament la interdisciplinarietat. El mateix cal dir al voltant de la fotografia, amb nombroses exposicions, congressos, convocatòries de premis, publicacions i biennals, materials recollits, tots ells, sistemàticament a la biblioteca del centre, de manera minuciosa. I, en aquest bloc, no s'ha d'oblidar la sèrie expositiva anual, assumida al museu, «Fragments d'un any» (2010), d'infaust record i trist testimoni definitiu.

(4) Potser van ser, realment, l'àmbit de la impremta, el dibuix, el disseny gràfic, la il·lustració, la tipografia o el cartellisme les parcel·les més sensibles a la nostra irrupció al MUVIM, amb els seus enllaços amb la història i/o amb la vida quotidiana. Bons exemples del dit poden ser, per completar el mapa, les

Reinauguració de *Fragments*, març de 2010. Fotografia: J. Ramón Cancer.

mostres titulades: «La impremta valenciana al segle XVIII» (2006), «Del carbonet al píxel», «Els hotels de la imaginació» (2007), «Ramón Casas i el Cartell» (2005), «Els cartells de Toulouse Lautrec» (2005), «Els Ex-libris i la seua història» (2007), «D'après, versions, ironies i divertiments» (2005), «El mono de l'Anís», «100 cartells valencians al Museu de Wilanów» (2007), «Artel: el disseny a la vida quotidiana» (2010), «Escrits al marge», «Els cartells de cinema de Muñoz Bas» (2007), «Els teatrets de cartró» o «Suma i segueix del disseny a la Comunitat Valenciana» (2009). També caldria apuntar la convocatòria de rellevants congressos com, per exemple, «Cartellisme i Modernitat» (2005) o «La memòria de les

imatges» (2010), els volums corresponents rememoren aquell context enfebrí't d'activitats imbricades, entre la societat, els professionals i el museu.

(5) Finalment, un altre apartat diferenciat va ser el constituït per les investigacions exercitades, des del MUVIM, entorn del que ens complaïa anomenar «els il·lustrats valencians contemporanis». Personatges actuals que varen ajudar certament a configurar la història valenciana, tant en els durs moments del franquisme com en el període de la transició política. Citarem, entre ells per exemple, les figures de Joan Fuster i Ortells (1922-1992), Alfons Roig Izquierdo (1903-1987) i Juan José Estellés (1920-2012), a qui es van

dedicar congressos, exposicions i llibres, com a engranatges bàsics de la nostra cultura.

Efectivament, com hem pretès exposar en aquest article, el museu –consolidant la seva «Fórmula MUVIM»–, va haver de lliurar-se, arriscadament, a la recerca de les noves línies museològiques i a la programació –en blocs calculadament plurals– de les seves diversificades intervencions museogràfiques, que aquí, conscientment, hem estructurat en blocs. Però igualment va apostar, de manera decidida, a favor de l'acció educativa, de la gestió cultural, de la investigació i de l'edició. Tota una complexa metodologia que el nostre sorprenent equip va anar construint, contrastant i depurant –pausadament– en aquest període no fàcil, però inoblidable.

Recordo que, en aquell particular context de reptes i experiències, van quedar fixades intensament dues frases meves, que entre d'altres, m'agradava deixar, operativament assegurades, a la praxi quotidiana del museu: *Cap activitat sense reflexió i Cap projecte sense disseny*. Les dues formulacions suposaven la clara integració de tots dos principis, tant en el procés de preparació com en el de revisió crítica de les actuacions empreses, sempre realitzades en grup. Com algunes vegades ha estat comentat, es tractava de passar de l'assegurança i consolidada «fer el que se sap» –saltant experimentalment– al camí apassionant del ponderat «saber el que es fa». I això és el que realment intentem, de manera persistent, per transformar la gestió del museu.

La societat va saber, per cert, reconèixer els nostres esforços i esglaonadament van anar arribant els guardons: Les Palmes Acadèmiques del Ministeri d'Educació de França (2009); «La Medalla de Belles Arts» de la Facultat de Sant Carles. Universitat Politècnica de València (2009); «Premi Gràffica» pel suport al món del disseny (2010); Medalla a la Llibertat d'Expressió Unió de Periodistes (2010); «Premi C. Túria» València

(2011); «Premi Cultura Jove» (2011); «Flama Rotària a les Arts» (2012), «Premi Educació i Societat» (2014), Medalla de la UVEG (2017) i Doctor Honoris causa (UJI, 2017) entre altres reconeixements.

Érem conscients que els museus s'havien d'incorporar plenament a l'àmbit de l'educació i la recerca artístiques. Investigar per millor educar, sense deixar de formar(nos), per investigar amb més possibilitats. Els museus, doncs, com a espais de mediació educativa, en el sentit més ampli del terme, sobretot pensant –més enllà de l'ensenyament formal, intencional i planificat– en models d'ensenyament no formal o no reglat: aquell efectuat per organismes o entitats paral·lels al sistema oficial, encara que no manquen d'estructuració, amb els seus objectius i continguts determinats; però sense relegar tampoc l'ensenyament informal, que es distend al llarg de la vida mateixa, entorn dels subjectes, en qualsevol context i moment viable de les seves experiències i interrelacions humanes. Es tracta, al capdavant, de facilitar al màxim la formació contínua i la (auto)formació, facilitada als ciutadans (*lifelong learning*) en la seva existència respectiva. I aquest concepte fonamental de l'educació al llarg de tota la vida també necessita evidentment dels museus, és a dir, de l'art, del cinema, de la música, del disseny, de la fotografia... combinant equilibradament, en l'existència individual i col·lectiva, la participació en els valors propis del Patrimoni Cultural Immaterial i del Patrimoni Material i Natural.

Ajudar els visitants al museu a potenciar les seves experiències estètiques davant dels objectes artístics, mitjançant la interpretació i contextualització de les obres exposades, amb el paral·lel increment dels seus coneixements i emocions. I això, que es converteix en meta de cara als altres, ha degut, prèviament, transformar-se en objectiu dels educadors professionals del museu, autèntics mediadors funcionals, incorporats a la seva plantilla.

Manifestació enfront del MUVIM, després de la dimissió del director, per la censura exercida institucionalment. 8 de març de 2010. Fotografia: Poliakov.

En aquesta línia de commemoració, volem finalitzar apuntant com, a partir del Postgrau d'Educació Artística i Gestió de Museus, engegat fa més de cinc lustres, a l'Institut de Creativitat & Innovacions Educatives de la Universitat de València –que ha merescut el reconeixement de la seva «Excel·lència» per part de l'ADEIT, Fundació Universitat-Empresa– s'ha creat AVALEM (Associació Valenciana d'Educació Artística, Museus i Patrimoni), el 2013, per gestionar i defensar els professionals d'aquest segment educatiu, propiciant formació, integració i perfeccionament. Associació oberta a tots aquells que estiguin interessats en aquesta àmplia i complexa tasca que correlaciona l'art i l'educació, els museus, la gestió i el patrimoni. Associació que encara està funcionant excel·lentment.

Post scriptum

Redactat aquest text –com a memòria oberta i compartida, per a *Diferents*, revista especialitzada en museus i patrimoni– hem de reconèixer, si mirem cap arrere, que moltes coses, de forma accelerada, han passat en el nostre panorama polític, afectant directament el conjunt de la cultura valenciana, després del període històric que ha emmarcat, concretament, aquest recorregut personal, com a joc de memòria, entre els anys 2004-2010. En realitat, un canvi de govern, després d'aquell 24M, va obrir mil possibilitats diferents a la història i a la vida quotidiana, amb les seves interferències i complexitats. I, en aquest sentit –encara que sigui breument, referides de forma directa al tema que ens ha ocupat, en relació amb el

museu– una sèrie de qüestions mereixen ser, concisament, apuntades: a) Es produeix, cap a mi, un acte de desgreuge oficial, per part del nou Diputat de Cultura, pel fet greu de la censura que hi havia, feia, aleshores, més de cinc anys i que va motivar la meua dolorosa decisió de dimitir. b) Així mateix se'm va oferir, personalment, la possibilitat de tornar-me a fer càrrec, de nou, de la direcció del MUVIM. Tema que vaig agrair, emotivament, però que no vaig acceptar, per diferents motius personals, alhora que vaig oferir la meua experiència i consell, per si fos necessari per a la nova etapa que s'obria. c) En qualsevol cas, insisteixo en la importància que les relacions entre política i cultura tenen efectivament, sempre, per a la repristinació de la nostra democràcia participativa i com «el gir pedagògic» que tant l'art com els museus han experimentat conscientment, en l'actualitat, ha de ser recolzat, de manera oberta i decidida, en l'aplicació de les bones formes. d) El mateix cal insistir en l'exigent vigència del dictum *Nulla política sine ethica*, que, al nostre parer, hauria de ser projectat en tots els nivells de l'existència, inclosa, com és lògic, la renovació cultural optimistament esperada per la ciutadania.

Aquests han estat els fets. I obertes queden les esperances davant de les gestions dirigides a favor de l'educació artística, com a assignatura que segueix pendent, sempre amb insistents aspiracions de canvi i de reestructuració, malgrat els núvols ben negres que determinades alteracions polítiques recents (maig 2023) fan sorgir, sospitosament, per tot arreu. No en va, voldria reprendre finalment, de la mà de Virgili, el *motto* inicial que ha obert les nostres reflexions: *Agnosco veteris vestigia flammae*. Certament, quan parlo del tema de l'educació artística, reconec immediatament les empremtes d'un antic foc, aquell que, durant mig segle, ha acompanyat la meua dedicació constant a l'estudi del domini de l'estètica i de les seves connexions interdisciplinàries amb l'educació

humana. Aquesta ha estat l'aventura, que hem compartit, des del marc sociocultural i universitari, amb la tasca ingent i seductora experimental del món dels museus i la seva dimensió patrimonial.

La tasca d'una política cultural seriosa i rigorosa, entre nosaltres, inclouria, ineludiblement, l'estudi projectual ponderat –amb els peus a terra, dins aquest rebuï crític, que encara ens afecta– dels possibles anys futurs, referits als desenvolupaments respectius dels diferents museus; sobretot d'aquells que defineixen o poden definir emblemàticament, la nostra identitat, com a ponts intergeneracionals efectius, establerts entre el pretèrit i el futur, amb els seus nous paradigmes i exigències competencials. Sens dubte, fer les seves decidides apostes sobre la taula –comproment-se, de manera explícita, en aquests càlculs ponderats– és la tasca reservada als polítics obertament creatius i implicats, que de fet necessitem, cada cop més. Potser, en aquest tauler, no tots els museus mouran/veuran moure de la mateixa manera les peces del seu haver funcional. Justament en aquesta complexa conjuntura és quan aniran emergint discretament (o no?) els deus i els havers de cada institució.

* Tot estant el present volum de la revista *Diferents* en impremta, ens ha sacsejat la notícia de la mort del professor Wences Rambla, amic, col·lega i alumne meu, en els seus estudis universitaris a la UVEG i també, després, col·laborador eficaç. Voldria, doncs, justament, dedicar aquest article, explícitament i de manera pòstuma, a la seua memòria, com a manifestació d'afecte i respecte públic.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA SOBRE EL MUVIM

- ANÒNIM (1999) «Museo Valenciano de la Ilustración. El espacio de las luces», *Aladierno*, 16: 34-36. [S'inclou també la versió en anglès d'aquest text, «The Valencia Museum of Enlightenment. A tribute to reason»].
- ARAZO, Àngeles i Francesc JARQUE (2001) «Museu de la Il·lustració i la Modernitat. València», a ARAZO, Àngeles i Francesc JARQUE (2001) *Museos Vivos. Valencia y provincia*. València: Consorci de Museus de la Comunitat Valenciana, 131-136.
- COMPANY, Rafael (2003) «El Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat», *Quaderns del Museu d'Història de Catalunya*, 6: 19-23.
- (2006) «El Museo de la Ilustración: una aproximación a su historia», *Archivo de arte valenciano*, LXXXVII: 197-208.
- (2006) «El MUVIM, un museo per al segle XXI», a *Meridians 2005. Els indicadors en la gestió cultural*, Castelló: Universitat Jaume I, 43-52 [El volum també inclou la versió en castellà d'aquest text «El MUVIM, un museo para el siglo XXI»]
- (2008) «Educación, museos y otros museos», a DE LA CALLE, Román (dir.) (2008) *El arte necesita de la palabra*, València: Institució Alfons el Magnànim, 121-144. Una antologia d'aquest text es pot consultar a internet: <http://museosiglo21.blogspot.com/2009/08/educacion-museos-y-otros-museos.html>
- (2009) «Una apuesta arriesgada, una realidad singular: la exposición permanente del MUVIM», *Butlletí d'Interpretació*, 20: 34-42.
- COMPANY, Rafael i Marc BORRÀS (1997) «Gestió museística: el Museu Valencià de la Il·lustració», *Revista Valenciana d'Estudis Autònoms*, 20: 55-64.
- (1998) *El Museu Valencià de la Il·lustració*, València: Diputació de València.
- COMPANY, Rafael; BORRÀS, Marc i Boris MICKA (1999) «Museu Valencià de la Il·lustració (MUVIM). Algunes consideracions, al voltant de les vigílies de la seva inauguració», *Debats*, 66: 185-191.
- DE LA CALLE, Romà (2006) «Comentaris al voltant de les noves línies expositives del Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat (MUVIM)», a DE LA CALLE, Romà (2006) *El ojo y la memoria. Materiales para una historia del arte valenciano contemporáneo*, València: Universitat de València, 329-335.
- (2006) «Gestió cultural i crítica d'art. Algunes reflexions sobre una trajectòria personal», a DE LA CALLE, Romà (2006) *El ojo y la memoria. Materiales para una historia del arte valenciano contemporáneo*, València: Universitat de València, 311-327.
- (2009) «Un filósofo en el museo: Nuevas experiencias museísticas», *Papeles de Cultura Contemporánea HUM736*, 10: 80-113. [També apareix el treball a *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 105: 63-74, dedicat a *La Ilustración como reto del presente*. Es recull així mateix a LISÓN TOLOSANA, Carmelo (coord.) (2010) *Antropología: horizontes estéticos*, Barcelona: Anthropos, 27-42.]
- (2010) «Cultura de la quotidianitat i museu de patrimoni immaterial. La memòria del MUVIM», *Meridians*, 2010. IX Jornades per a Gestors Culturals. Castelló: Universitat Jaume I.
- (2010) «El entorno filosófico de la Ilustración y el MUVIM», a LÓPEZ SASTRE, Gerardo y Vicente SANFÉLIX VIDARTE (coord.) (2010) *Cosmopolitismo y nacionalismo. De la Ilustración al mundo contemporáneo*, València: Universitat de València, 9-12.
- (2010) «La libertad de expresión. Reflexiones sobre el caso Cártula. Carta abierta de dimisión», *Papeles de Cultura Contemporánea HUM736*, 11: 50-62.
- (2010) «Museo y libertad de expresión». *Cahiers du Cinéma: España*, 33: 63.
- (2010) «Presentación. Una nueva mirada sobre la Ilustración, desde el MUVIM», a FERRER MAS, Anacleto (coord.) *Rousseau: música i llenguatge*, València: Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat (MUVIM), Universitat de València, 11-14.
- (2010) «Relaciones entre museo y ciudad», a SORRIBES, Josep (coord.) (2010) *València, 1957-2007. De la riada a la Copa del América*. València: Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat (MUVIM), Universitat de València, 9-14.
- (2011) «Diseño, centro de Documentación y museo. Reflexiones en torno al valor y valoración asignados al centro de documentación de diseño gráfico del MUVIM», a GARCÍA PROSPER, Beatriz (coord.) (2011) *Investigación en torno al diseño*, València: CDD-Centre de Documentació IMPIVA Disseny, Universitat Politècnica de València, 95-100.
- (2011) «Filosofía, poesía y drama en el museo», *Limbo: boletín internacional de estudios sobre Santayana*, 31: 125-135.
- (2012) «Al voltant de models de gestió, producció i difusió de l'art contemporani. Viatges amb la Crítica d'art», a AA.VV. (2012) *A l'entorn de models de gestió, producció i difusió de l'art*. Mislata (València): Associació Cultural «Un altre espai», 13-27.
- (2012) «Prólogo. Index Imaginum Prohibiturum. Estraños diálogos entre cultura y política», *Despalabro: Ensayos de humanidades*, 6: 219-230.

- (2012) «Un post scriptum de polèmica clausura», a DE LA CALLE, Romà (2012) *A propòsit de la Crítica d'art. Teoria i Pràctica. Cultura i Política*, València: Universitat de València, 193-197.
- (2015) «Integració del disseny a l'àmbit museístic. (Experiències del MUVIM)» *Revista Signe*, 3: 116-122.
- (2016) «Experiències museogràfiques al voltant del patrimoni cultural immaterial i l'educació artística», *Revista Arxiu d'Art Valencià*, xcvii: 431-447.
- DE LOS ÀNGELES, Álvaro (2012) «Anàlisi postcuratorial del projecte (SIC) Societat i Cultura», *Revista Concreta*, 0: 104-107.
- EQUIP DE DIRECCIÓ DEL MUVIM (2004) *Catàleg del Fons fundacional de la Biblioteca del MUVIM*. Col·lecció Biblioteca, 0. València: Publicacions del MUVIM, 7-11.
- EQUIP TÈCNIC DEL MUVIM (2001) [COMPANY, Rafael; BORRÀS, Marc et al.] *L'aventura del pensament. Guia de l'Exposició referencial del Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat (MUVIM)*, València: Xarxa de Museus de la Diputació de València [inclou Glossari de noms i conceptes]. Existeixen igualment versions d'aquest text en castellà (*La aventura del pensamiento*), en anglès (*The adventure of thinking*) i en francès (*L'aventure de la pensée*), totes editades el mateix any.
- FAREM-2005 (2005) Programa d'activitats i textos institucionals. València: Edicions del MUVIM.
- FAREM-2006 (2006) Programa d'activitats i textos institucionals. València: Edicions del MUVIM.
- FAREM-2007 (2007) Programa d'activitats i textos institucionals. València: Edicions del MUVIM.
- FAREM-2008 (2008) Programa d'activitats i textos institucionals. «Identitat i museu. Tres anys després», València: Edicions del MUVIM.
- FAREM-2009 (2009) Programa d'activitats. «Identitat i museu. Cinc anys després», València: Edicions del MUVIM.
- FAREM-2010 (2010) Programa d'activitats i textos institucionals. «Museus en època de crisi», València: Edicions del MUVIM.
- FLOR, Vicent (2010) «Cap exposició sense reflexió. Museus i investigació social», *Revista Valenciana d'Etnologia*, 5: 81-96.
- HUERTA, Ricard (2013) *Romà de la Calle: «l'impuls estètic en art i educació»*, València: Universitat Politècnica de València. Especialment el capítol vuitè.
- MUVIM (2003) [COMPANY, Rafael]: «La maqueta de la ciutat de València seguint el plànol de Tosca. Una maqueta del segle XXI, la capital valenciana durant el segle XVIII», [Inclou també la versió castellana], València: MUVIM-Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat, Diputació de València.
- NOGUEROL, Luis (2009) *Museu i ciutadania: àrees de confluència a l'exposició permanent del MUVIM. «L'aventura del Pensament»*. Treball final del Postgrau en Educació Artística i Museus. València: Institut de Creativitat & Innovacions Educatives, Universitat de València.
- REIG FERRER, Ana María (2010) «La biblioteca del MUVIM: seis años de gestión (2004-2010)», *MÉI: Métodos de Información*, 1(1): 105-113.
- VÁZQUEZ CONSUEGRA, Guillermo (2010) «Museo Valenciano de la Ilustración y la Modernidad de Valencia», en AA. VV. (2010) *Guillermo Vázquez Consuegra: Arquitectura 1998-2010*, Monogràfic de TC. *Tribuna de la construcción*, 92-93: 192-211.
- VEGAS, Carolina (2006) «MUVIM: del anonimato al nombre propio», Dossier *El Museo Valenciano de la Ilustración y de la Modernidad (MUVIM)*, *Archivo de Arte Valenciano*, LXXXVII: 209-227.

Signatura convidada

BIBLID [2530-1330 (2023): 8-31]

Román de la Calle

Memoria y desmemoria del MuVIM

Política cultural,
museo y patrimonio inmaterial

PUV
UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Portada de l'obra *Memoria y desmemoria del MuVIM* de Romà de la Calle. Disseny portada: Maite Simó i Celso Hernández.